
ТЭРМІН ЛАНЦУЖОК ЯК ВЕРБАЛЬНАЯ ВЫЯВА АГУЛЬНАНАВУКОВАГА ПАНЯЦЦЯ І КЛЮЧАВОГА КАНЦЭПТА САЦЫЯЛЬнай СЕМІЁТЫКІ

Вячаслаў ШЧЭРБІН

ORCID 0000-0002-6217-1265

DOI 10.51587/2522-980X-2020-004-32-48

У артыкуле аналізуюцца прыклады выкарыстання тэрміна *ланцужок* у розных навуковых дысцыплінах і галінах спецыяльных ведаў. Разглядаюцца асноўныя значэнні дадзенага тэрміна. Вызначаецца канцэптуальная аснова ягонага паняццёвага зместу. Абгрунтоўваецца выснова аб тым, што тэрмінам *ланцужок* абазначаюцца, 1) агульнанавуковае паняцце, якое мае надзвычай шырокае кола сродкаў сваёй вербалізацыі ў розных навуковых дысцыплінах і галінах спецыяльных ведаў; 2) аднайменны сацыяльны канцэпт, які мае свае як вербальныя, так і невербальныя выявы. Аналізуецца роля агульнага тэрміназнаўства і сацыяльнай семіётыкі ў справе забеспячэння міждысцыплінарнага трансферу ведаў.

Ключавыя словы: тэрмін *ланцужок* і яго значэнні, канцэптуальная аснова тэрміна *ланцужок*, вербальныя і невербальныя выявы агульнанавуковага паняцця "ланцужок" і аднайменнага сацыяльнага канцэпта, агульнае тэрміназнаўства, сацыяльная семіётыка.

THE TERM *CHAIN* AS A VERBAL EXPRESSION OF A GENERAL SCIENTIFIC NOTION AND A KEY CONCEPT OF SOCIAL SEMIOTICS

Vyacheslav SHCHERBIN

The article analyzes the examples of use of the term *chain* in different scientific disciplines and branches of special knowledge. The main meanings of the term *chain* are considered. The conceptual basis of the above mentioned term's notional content is established. The conclusion is substantiated that the term *chain* designates: 1) the general scientific notion which has a very wide range of means of the verbalization in various scientific disciplines and branches of special knowledge; 2) the eponymous social concept which has its own both verbal and non-verbal expressions. The role of general terminological science and social semiotics in ensuring interdisciplinary transfer of knowledge is analyzed. *Key terms*: a term *chain* and its meanings, conceptual basis of the term *chain*, verbal and non-verbal expressions of a general scientific notion "chain" and of the eponymous social concept, general terminological science, social semiotics.

На старонках *Вісніка Тэрміналогічнай камісіі пры МКС* нам ужо даводзілася пісаць пра так званыя базавыя, пакетныя ці агульнанавуковыя паняцці, тэрміналагічнае абазначэнне кожнага з якіх фармальна аб'ядноўвае

"цэлую сямейку, ці пакет, у пэўных адносінах падобных паняццяў, размежаваць якія па чыста фармальных, структурных характарыстыках, як правіла, немагчыма" (Ракитов 1982, 28).

Сістэматызаваць паняццёвы змест такіх базавых, пакетных ці агульнанавуковых паняццяў можна толькі

"шляхам вывучэння распрацаваных прадстаўнікамі самых розных навук і галін прафесійных ведаў азначэнняў розных канцэпт-пераменных і іх шматлікіх значэнняў, што адносяцца да аднаго і таго ж базавага, пакетнага паняцця" (Шчэрбін 2018, 86).

Складанасці з дыферэнцыяцыяй розных канцэпт-пераменных такіх базавых, пакетных ці агульнанавуковых паняццяў абумоўлены не толькі празмерна шырокім выкарыстаннем такіх паняццяў у межах мноства рэальна існуючых навуковых дысцыплін (лік якіх сёння ідзе на дзесяткі тысяч назваў), але і тым, што вербальная выява кожнага з такіх паняццяў мае свае лагічныя карэляты ў магчымых суіснуючых

"светах" (матэрыяльным свеце, свеце ідэй, сацыяльным свеце, свеце знакаў і інш. (Гл.: Теслинов 2009, 30-31).

Усе адзначаныя вышэй складанасці з дыферэнцыяцыяй розных канцэпт-пераменных базавых паняццяў праявіліся пад час нашага вывучэння практыкі тэрмінаўжывання вербальнай выявы такога базавага, пакетнага і агульнанавуковага паняцця, як *ланцужок*. У прыватнасці, наш зварот да адзначэнняў тэрміна *ланцужок* у адным з тлумачальных слоўнікаў рускай мовы паказаў наступнае: калі ў матэрыяльным свеце тэрмін *ланцужок* мае два асноўныя і досыць канкрэтныя значэнні:

"1. Ланцужком называецца маленькі і тонкі металічны ланцужок, які выкастоўваецца як аздабленне. *Сярэбраны, залаты ланцужок...*; 2. Ланцужком называецца невялікі рад якіх-небудзь аб'ектаў, што ўтварае не строгую, але больш ці менш прамую лінію. *Ланцужок выспаў*" (Дмитриев 2003, 1509),

то ў сацыяльным свеце тэрмін *ланцужок* мае адно, але больш абстрактнае значэнне, у якога можна вылучыць мноства розных адценняў:

"3. Ланцужком называецца чарада, паслядоўнасць якіх-небудзь з'яў (звязаных з памяццю, асацыяцыямі і да т.п.). *Ланцужок успамінаў*" (Дмитриев 2003, 1509).

Іншымі словамі, у сацыяльным свеце ланцужком, як правіла, называецца рэгулярна ўзнаўляемая лагічная паслядоўнасць якіх-небудзь сацыяльных сімвалаў, знакаў і да т.п. Параўн.:

"Ланцужок ёсць паслядоўнасць сімвалаў катэгорый слоў" (Сейгер 1971, 189).

І як паказвае сацыяльная практыка, выяўленне і апісанне такіх узнаўляемых лагічных паслядоўнасцяў знакаў і залежнасцей паміж імі садзейнічае сацыяльнаму пазнанню:

"Пры пэўных сацыяльных умовах і працэсах праяўляюцца ўзнаўляемыя залежнасці, якія дазваляюць фармуляваць законы грамадскага развіцця. Гэтыя законы пазнавальныя, а таму людзі могуць імі авалодаць і выкарыстоўваць іх" (Рихтаржик 1981, 119).

У прыватнасці, к цяперашняму часу ў розных сацыяльных дысцыплінах для вывучэння ўказаных лагічных паслядоўнасцяў знакаў (*ланцужкоў*) распрацаваны такія метадалагічныя сродкі, як

- аб'яднанне *ланцужкоў* у класы (Сейгер 1971, 189);
- *ланцужковы* аналіз (Никитина 1978, 362);
- *методыка «ланцужок стварэння вартасці»* (Нонака, Такеучи 2011, 61);

- *стратэгія стварэння ланцужкоў (філіялаў)* (Сазерленд, Кэнуэлл 2005, 331);
- *агульны сацыяльны аналіз ланцужкоў розных тыпаў* (Щербин 2020) і інш.

З дапамогай пералічаных вышэй метадалагічных сродкаў сёння выяўленыя і апісаныя літаральна сотні відаў ланцужкоў, якія ўжываюцца ў розных навуковых дысцыплінах і галінах спецыяльных ведаў. Так, звыш сотні розных відаў дакументальна засведчаных ланцужкоў, аб'яднаных у сем відавых груп (вартасныя, вытворчыя, дысцыплінарныя, інавацыйныя, кадравыя ланцужкі, ланцужкі, што маюць дачыненне да ведаў; і інш.), прыводзяцца ў нашым артыкуле (Щербин 2020), спіс бібліяграфічных крыніц да якога налічвае 145 назваў. Для прыкладу, да групы дысцыплінарных ланцужкоў намі аднесены наступныя іх віды, выяўленыя ў розных навуковых выданнях:

- **біялагічныя ланцужкі** –
нуклеінавыя ланцужкі, ланцужкі ДНК, ланцужкі пратэінаў, харчовыя ланцужкі і інш.;
- **лагічныя ланцужкі** –
прычынна-выніковыя ланцужкі, працэдуры ланцужок "запытаў-адказаў", храналагічныя ланцужкі дасягнення доўгатэрміновых мэтаў, ланцужкі прычынных залежнасцей, ланцужкі прыняцця рашэнняў, ланцужкі дзеянняў, ланцужкі падзей, ланцужок думак і ўчынкаў, ланцужок наступстваў і прычын, ланцужок сілагізмаў і інш.;
- **лінгвістычныя ланцужкі** –
граматычныя ланцужкі, камунікатыўныя ланцужкі, ланцужкі літар як мемы, ланцужок міжкодавых перакладаў інфармацыі як мысленне, ланцужок паняццяў, ланцужок пераемнасці моўных ведаў паміж рознымі пакаленнямі людзей, ланцужкі слоў-станаў, ланцужкі слоўных асацыяцый, моўны ланцужок знакаў, рады-ланцужкі формульнай мовы і інш.;
- **матэматычныя ланцужкі** –
ланцужкі лічбаў, ланцужкі матэматычных сімвалаў, лікавыя ланцужкі Маркава, літарна-лічбавыя ланцужкі і інш.;
- **псіхалагічныя ланцужкі** –
мемы як мысліцельныя ланцужкі, паводзінскі тэкст як закончаны ланцужок асэнсаваных учынкаў, заключаны паміж намерам і вынікам;

• **сацыяльныя ланцужкі** –

- ідэалагічны міф як замена ланцужка ДНК (Харари 2019, 180);
- гісторыя як суцэльны ланцуг ваенных і сацыяльных канфліктаў (Столяров 2008, 362); складаны ланцуг сацыякультурнай дэтэрмінацыі (Рыбакова 2014, 106);
- сэнсавыя ланцугі светапогляду (Икеда, Садовничий 2007, 11);
- сацыяльная дзейнасць як механічны ланцуг падзей (Гидденс 2003, 21);
- сацыяльнае жыццё чалавека як пастаянны ланцуг абмежаванняў (Винник, Седегов 1998, 75);
- ланцужок сацыяльных інтарэсаў (Суименко 2014, 382);
- ланцужок "каляровых рэвалюцый" (Глазьев 2015, 11);

• **семіятычныя ланцужкі** –

- знакавыя ланцужкі;
- "кола самсары – бясконцы ланцуг ператварэнняў" (Касавин 1998, 82);
- "навуковая традыцыя як ланцуг даследаванняў на падобныя тэмы" (Роджерс 2009, 41);
- "разгалінаванні [знака] у выглядзе ланцужка: асноўная форма базіснага знака – вытворныя ад асноўнай формы знака" (Соломоник 2004, 176);
- рэфлексіўная традыцыя як ланцуг;
- "формула як сувязь агульных спецыфічных знакаў" (Кассирер 1996, 203);
- ланцужок сімвалаў;
- эпістэмічны ланцужок канцэптаў і інш.

• **эканамічныя ланцужкі** –

- бартэрныя ланцужкі;
- бесперапынныя ланцужкі эканамічных дзеянняў;
- ланцужкі неэквівалентнага трансгранічнага абмену;
- ланцужкі няшчырых здзелак;
- ланцужок крызісаў;
- ланцужок намаганняў, накіраваных на забеспячэнне працаздольнага бізнесу;
- эканамічны "харчовы ланцужок" і інш.

Больш падрабязна пра розныя групы і віды ланцужкоў гл.: (Шчербин 2020).

Аналіз зместавых і фармальных характарыстык прыведзеных вышэй дысцыплінарных ланцужкоў розных відаў паказаў, што сам склад і паняццё змест знакаў, што ўваходзяць у структуру такіх дысцыплінарных ланцужкоў, істотна адрозніваюцца паміж сабой у

залежнасці ад таго, да якой навуковай дысцыпліны яны належаць. Агульнымі ж для ўсіх дысцыплінарных ланцужкоў з'яўляюцца наступныя іх рысы:

- 1) лінейная паслядоўнасць падачы знакаў у такіх ланцужках;
- 2) аднолькавы сімвалічны змест такіх ланцужкоў, іх накіраванасць на забеспячэнне непарушнай сувязі паміж тымі з'явамі, для апісання якіх выкарыстоўваюцца такія ланцужкі. Менавіта ўказанне на непарушную сувязь паміж рознымі звёнамі ў складзе ланцужка з'яўляецца канцэптuallyнай асновай самых розных дысцыплінарных азначэнняў тэрміна *ланцужок*.

У прыватнасці, яшчэ расійскі мысліцель і публіцыст XIX стагоддзя П.Я. Чаадаеў называў гісторыю "ланцугом звязаных адна з адною ідэй" (Чаадаев 2008, 788). Пазней найбольш вядомым даследчыкам паняцця "ланцуг быцця" стаў амерыканскі філосаф Артур Лаўджой, які выдаў у 1936 годзе кнігу *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. Артур Лаўджой тлумачыў сімвалічны змест паняцця "ланцуг быцця" наступным чынам:

"(...) выраз, вынесены мною ў заглавак [кнігі *Вялікі ланцуг быцця*. – В.Шч.], доўгі час быў адным з самых вядомых у заходняй філасофіі, навуцы і інтэлектуальнай паэзіі; канцэпцыя жа, сутнасць якой перадае гэты ці падобныя да яго выразы – адной з паўтузіна найбольш магутных і ўстойлівых перадумоў думкі Захаду. Фактычна яшчэ каля стагоддзя назад яна была, магчыма, адной з самых шырока распаўсюджаных канцэпцый усеабдымнай сістэмы рэчаў, асноў уладкавання Сусвету, і ў гэтай якасці прадвызначала ход разважанняў па мноству іншых прадметаў. (...) І на самой справе – мноства адасобленых звестак павінны быць спачатку звязаны разам і стаць чымсьці само сабой зразумелым; менавіта іх сувязі з усеабдымным, цэнтральным комплексам ідэй – і, безумоўна, адна з адною – як уяўляецца, і павінны быць выкладзены перш за ўсё. А іменна тое, што паняцце "ланцуг быцця" выкарыстоўвалася паўсюдна як выражэнне сутнасці "сусветнага дрэва" ва ўсёй спецыфічнасці, багацці і мностве нюансаў яго характарыстык (...)" (Лавджой 2001, 6).

Цікава, што асноўныя характарыстыкі прыведзенага вышэй тлумачэння сімвалічнага зместу паняцця "ланцуг быцця" да цяперашняга часу прадстаўлены ў заходніх энцыклапедычных даведніках (гл., напрыклад: *The New York Public Library Desk Reference* 1998, 323) і шматтамавых слоўніках па гісторыі ідэй (гл.: *Dictionary of the History of Ideas* 1973, 325-335). Больш таго, пэўную пераемнасць з

асноўнымі характарыстыкамі гэтага тлумачэння захоўваюць і азначэнні тэрміна *ланцуг* у сучасных даведачных выданнях па кагнітывістыцы. Напрыклад, у двухтомавым *Словаре русской ментальности* (2014) тэрмін *ланцуг* азначаецца наступным чынам:

"Ланцуг – паслядоўнае злучэнне частак як сімвал фізічнай ці духоўнай залежнасці, падпарадкаванасці і жыццёвых цяжкасцей. Вонкава ланцуг нагадвае чараду, рад, шэраг па агульнай прыкмеце цэласнасці, забяспечанай добраахвотным ці прымусовым адмаўленнем суб'екта ад нічым не абмежаванай волі з падпарадкаваннем агульнай ідэе дасягнення канкрэтнай мэты – усімі разам і кожным паасобку. Змястоўна ланцуг складаецца са звязаных адно з адным раўнацэнных і раўназначных звёнаў, выпадзенне кожнага з якіх згубна для ўсяго ланцуга (...)" (Колесов и др. 2014, 475).

У сваю чаргу, *Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия* (2002) падае наступнае азначэнне тэрміна *ланцуг*:

"Ланцуг – у Агні-Йоге – тонкая энергетычная сувязь паміж адэптамі і касмічнымі сіламі" (Солодовников 2002, 919).

Нарэшце, вельмі падобным чынам тлумачыцца тэрмін *ланцужок* у ілюстраванай энцыклапедыі *Знаки и символы* (2007). У раздзеле *Связь з духоўнасцю* складальнікі гэтай энцыклапедыі адзначаюць наступнае:

"Нітка ці ланцужок – гэта таксама сімвал: на адным узроўні яны ўвасабляюць сувязь паміж чалавекам і бажанствам, а на другім узроўні гэта знак залежнасці чалавечай душы" (О'Коннел, Эйри 2007, 142).

А ў артыкуле тэрміна *ланцуг*, што змяшчаецца ў раздзеле *Паказальнік знакаў*, складальнікі энцыклапедыі падаюць знакавую, сімвалічную выяву ланцуга ў выглядзе малюнка счэпленых адно з адным звёнаў ланцуга, а таксама наступнае вербальнае азначэнне гэтай знакавай выявы:

"Ланцуг – сімвал прывязаннасці і сувязі, адносінаў паміж дзвюма рэчамі. Залатыя ланцужкі азначаюць гонар і статус. Сучасны сімвал рабства і няволі. Разарваныя ланцугі сімвалізуюць барацьбу за свабоду і атрыманае вызваленне ад прыгнету" (О'Коннел, Эйри 2007, 243).

Такім чынам, на матэрыяле прыведзеных вышэй азначэнняў тэрміна *ланцуг/ланцужок* можна зрабіць наступныя папярэднія высновы:

1) у азначэннях пераважнай большасці дысцыплінарных ланцужкоў розных тыпаў робіцца падкрэслены акцэнт на лінейнай паслядоўнасці падачы знакаў у такіх ланцужках. Наступнымі крокамі ў пазнанні такіх лінейных паслядоўнасцяў знакаў становяцца працэсы іх фармалізацыі і матэматызацыі, якія ляжаць у аснове прыродазнаўчых, дакладных і тэхнічных навук;

2) у азначэннях сацыяльных і гуманітарных ланцужкоў пераважае акцэнт на непарушнай сувязі сацыягуманітарных з'яў, апісваемых пры дапамозе такіх ланцужкоў, паколькі зразумець сутнасць чалавека можна толькі праз пазнанне сацыяльнай сістэмы (соцыўма), неад'емнай часткай якой чалавек з'яўляецца.

У аснове адзначаных вышэй прынцыповых адрозненняў паміж большасцю дысцыплінарных ланцужкоў і сацыягуманітарнымі ланцужкамі ляжаць рознакіраваныя працэсы. Крыніцамі фарміравання большасці дысцыплінарных ланцужкоў выступаюць працэсы фармалізацыі, матэматызацыі, фрагментацыі, спецыялізацыі, спрашчэння. Крыніцамі фарміравання сацыягуманітарных ланцужкоў з'яўляюцца працэсы ідэалізацыі, сацыялізацыі, сістэматызацыі, халізацыі, ускладнення.

Менавіта гэтыя рознакіраваныя працэсы прывялі, на думку французскага філосафа і сацыёлага Э. Марэна, да фарміравання ў межах сусветнай навукі так званага сляпога інтэлекту:

"Звыш-спецыялізацыя разарвала і фрагменціравала складаную тканіну рэальнасці і прывяла да пераканання, што фрагментацыя, якой падверглася рэальнасць, сама па сабе з'яўляецца рэальнасцю. (...) матэматызацыя і фармалізацыя ўсё больш раз'ядноўвалі жывых істот і рэчы. У якасці рэальных яны ўспрымалі толькі формулы і ўраўненні, што кіруюць колькаснымі існасцямі. Карацей, простае мысленне не здольнае зразумець кан'юнкцыю аднаго і многага (*unitas multiplex*). Простае мысленне аб'ядноўвае абстрактна, зводзячы на не разнастайнасць. Ці, насупраць, яно сцвярджае разнастайнасць, не разумеючы адзінства. Так мы прыходзім да сляпога інтэлекту. Сляпы інтэлект разбурае адзінствы і цэласнасці. Ён ізаліруе ўсе аб'екты ад іх асяроддзя. Ён не можа зразумець непарушную сувязь паміж назіральнікам і назіраемым. Ключавыя рэальнасці распаліся. Яны праслізгваюць праз шчыліны паміж дысцыплінамі. Дысцыпліны гуманітарных навук больш не маюць патрэбы ў канцэпце "чалавечая істота". Сляпыя педанты робяць выснову, што "чалавека" не існуе, што той – усяго толькі нейкая ілюзія. (...) Дамінуючая метадалогія прыводзіць да абскурантызму, які нарастае: паколькі няма больш ніякіх сувязей паміж раз'яднанымі элементамі ведаў, пастолькі няма больш і магчымасці па-сапраўднаму засвоіць іх і разважаць аб іх. (...) Няздольнасць зразумець складанасць

антропа-сацыяльнай рэальнасці, як у яе мікра-вымярэнні (індывідуальная істота), так і ў яе макра-вымярэнні (планетарная калектыўнасць чалавецтва), ужо прывяла нас да бясконцых трагедый і вядзе да найвялікшай трагедыі" (Морен 2019, 83-85).

Папярэдзіць гэтую найвялікшую трагедыю можна ў тым выпадку, калі рэальна распачнецца

"працэс інтэграцыі чалавецтва ў адзіны калектыўны звышрозум, здольны ў кароткія тэрміны вырашыць мноства праблем, якія зараз здаюцца невырашальнымі. Такая інтэграцыя, аднак, не будзе абмяжоўваць індывідуальнасць і свабоду кожнага асобна ўзятага чалавека, але, насупраць, зможа сайдзейнічаць максімальнаму творчаму развіццю і раскрыццю бязмежнага патэнцыялу. У гэтым заключаецца адэкватны адказ мыслячага чалавецтва на выклікі, крызісы, рызыкі і пагрозы сучаснасці" (Ицков 2014, 10-11).

На наш погляд, стварыць неабходныя перадумовы для інтэграцыі чалавецтва ў адзіны калектыўны звышрозум можа толькі шырокі трансфер ведаў паміж рознымі галінамі навукова-адукацыйнай, прафесійнай і сацыяльнай дзейнасці. Забяспечыць жа неабходны лінгвістычны, інфармацыйны і метадалагічны базіс для такога трансферу ведаў паміж указанымі галінамі дзейнасці павінны такія міждысцыплінарныя навукі, як агульнае тэрміназнаўства і сацыяльная семіётыка. У прыватнасці, агульнае тэрміназнаўства сёння ахоплівае такія розныя напрамкі даследаванняў, як

"метадалагічныя вытокі, тэорыя тэрміна, філалагічныя даследаванні, функцыянальна-стылёвыя даследаванні, дыяхранічныя даследаванні, упарадкаванне і стандартызацыя тэрміналогіі, тэрмінаграфія, тэрміналагічныя аспекты навукова-тэхнічнага перакладу, прафесійная лінгвадыдактыка, галіновыя тэрміналагічныя даследаванні" (Татаринев 2006, 127).

І кожны з пералічаных навуковых напрамкаў, што ахопліваюцца агульным тэрміназнаўствам, робіць свой унёсак у трансфер ведаў. Пакажам гэта на прыкладзе тэрмінаграфіі. Ва ўмовах фарміравання сусветнай эканомікі ведаў становіцца ўсё больш відавочнай залежнасць узроўню эканамічнага развіцця той або іншай краіны ад колькасці выпускаемай ёю даведачнай літаратуры. Інакш кажучы, чым больш навуковых, тэхнічных, прафесійных, бытавых і іншых ведаў цыркулюе ў эканоміцы краіны (на прамысловых і аграпрадпрыемствах, у навуковых і адукацыйных ўстановах, у сферах культуры і паўсядзённага побыту), тым складаней адшукаць не любыя, а неабходныя ў кожнай канкрэтнай сітуацыі веды. Менавіта на гэтым стварыла свой брэнд і зарабіла

мільярды долараў карпарацыя "Google", адна з самых дарагіх кампаній у свеце, якая за 10 гадоў з моманту свайго стварэння ў 1998 г. дасягнула капіталізацыі ў 200 мільярдаў долараў:

"Яе каштоўнасць заключаецца ў тым, што яна дапамагае людзям адшукаць інфармацыю, якая і без Google знаходзіцца ў публічным доступе. Але паколькі яе зашмат, галоўным аказваецца не доступ да інфармацыі, а яе рэлевантнасць" (Цукиер 2013, 314-315).

Разам з тым, пошуку такой рэлевантнай інфармацыі спрыяе не толькі дзейнасць сеткавых інтэрнэт-кампаній тыпу Google, але і пашыраны выпуск разнастайных спецыяльных (тэрміналагічных, энцыклапедычных і іншых) слоўнікаў і даведнікаў. Перш за ўсё, менавіта у такіх слоўніках і даведніках знаходзяць сваё ўсёбаковае адлюстраванне тэрміны і паняцці шматлікіх прадметных "моў для спецыяльных мэтаў" (LSP), што складаюць аснову прафесійнай камунікацыі. Пры гэтым інфармацыйныя якасці такіх "моў для спецыяльных мэтаў" залежаць не толькі ад паўнаты тэрміналагічных слоўнікаў і даведнікаў, у якіх яны апісваюцца, але і ад ступені распрацаванасці адпаведных прадметных галін ведаў:

"Прафесійная камунікацыя абслугоўваецца мовай для спецыяльных мэтаў (LSP), рэлевантнасць якой абумоўлена ўзроўнем развіцця адпаведнай прадметнай вобласці ведаў. (...) Такім чынам, кожны з відаў ведаў (паўсядзённых, агульнанавуковых, уласна спецыяльных, канцэптуальных, моўных і інш. – В. Шч.), рэпрэзентаваных у тэрміне як моўным знаку, заснаваны на пэўным вопыце ўзаемадзеяння чалавека са светам, прычым галоўнымі аказваюцца прафесійны вопыт і спецыяльныя веды, выпрацаваныя ў пэўнай навуцы" (Новодранова 2009, 90).

Менавіта па гэтай прычыне "кожная навука развівае ўласную галіновую лексікаграфію" (Верещагин, Костомаров 1980, 216). Гэта значыць, што менавіта спецыялісты-прадметнікі, якія дасканала ведаюць сваю галіну спецыяльных ведаў, а не мовазнаўцы-тэрмінолагі ствараюць новыя навуковыя паняцці і даюць ім адпаведныя тэрміналагічныя абазначэнні і дэфініцыі. На думку О. Разенштока-Хюсі, "дэфініцыя – гэта апошняе слова чалавека ў шэрагу слоў, якія ён прысвячае свайму прадмету" (Розеншток-Хюсси 1994, 96).

Роля ж мовазнаўца-тэрмінолага заключаецца ў ажыццяўленні збірання, сістэматызацыі, нармавання і слоўнікавай фіксацыі спецыяльнай тэрміналогіі, якая ўжо існуе і выкарыстоўваецца ў навуковых, тэхнічных і дзелавых тэкстах. Менавіта гэта меў на ўвазе выдатны беларускі фізік, акадэмік Ф.І. Фёдараў, калі пісаў наступнае:

"З'яўляюцца тысячы і дзесяткі тысяч новых тэрмінаў, якія выражаюць новыя паняцці і вобразы, што ўзнікаюць у выніку даследаванняў вучоных. Вялікая і адказная задача беларускіх лінгвістаў заключаецца ў тым, каб, ідучы ў нагу з часам, падтрымліваць беларускую навуковую тэрміналогію на ўзроўні, адпаведным сучаснаму развіццю і значэнню навукі" (Жыццё патрабуе 1979, 6).

Адзначанае вышэй размеркаванне роляў спецыялістаў-прадметнікаў і мовазнаўцаў-тэрмінолагаў у справе апрацоўкі тэрміналогіі дало падставы У.М. Лейчыку падзяліць усе навуковыя, тэхнічныя, дзелавыя тэксты на тры групы:

"тэксты, якія выкарыстоваюць тэрміны, напрыклад, аглядныя артыкулы, манаграфіі, дзелавыя дакументы; **тэксты, якія фіксуюць тэрміны**, напрыклад, слоўнікі і даведнікі; і **тэксты, якія ствараюць тэрміны**, у тым ліку даследчыцкія артыкулы, у якіх аўтар упершыню выкладае вынікі сваіх эксперыментаў, абагульненняў і да т.п. Менавіта ў тэкстах трэцяга тыпу і нараджаюцца нярэдка новыя тэрміны – рознай якасці, рознай ступені глыбіні і дакладнасці" (Лейчик 2007, 11).

Сумеснымі намаганнямі спецыялістаў-прадметнікаў і мовазнаўцаў (тэрмінолагаў і тэрмінографістаў) ствараюцца найбольш дасканалыя тэрміналагічныя, энцыклапедычныя і іншыя спецыяльныя слоўнікі і даведнікі, што дапамагаюць іх чытачам хутка знаходзіць пільна патрэбныя веды, прывязаныя да канкрэтнага часу і месца. Больш таго, на думку Ю.Н. Марчука,

"навукова-тэхнічны прагрэс немагчымы без выпуску тэрміналагічных слоўнікаў з удзелам мовы дадзенай краіны. Так, прамысловому скачку Японіі папярэднічаў рэзкі ўздым слоўнікавай справы. Краіна, што развіваецца, адчувае асаблівую патрэбу ў тэхнічных і іншых перакладных, тлумачальных і да таго падобных слоўніках для далучэння да сусветнага ўзроўню, што адлюстраваны ва ўжо існуючых іншамовных тэрміналагічных слоўніках (...) Да 1950 года тэрміналагічная актыўнасць Японіі была нязначнай. Аднак пасля 1950 года адзначаецца рэзкі ўздым, бум слоўнікавай справы, які папярэднічае навуковаму і тэхнічнаму развіццю краіны. На працягу ўсяго даследаванага перыяду выпускаецца мноства слоўнікаў па будаўніцтву, хіміі, металургіі, фізіцы, аўтамабільнай прамысловасці і г.д. Гэта дзейнасць спрыяла распаўсюджванню англійскай мовы сярод спецыялістаў Японіі і павялічвала іх веды ў навукі і тэхніцы" (Марчук 1992, 4, 20).

Такім чынам, залежнасць паскоранага навукова-тэхнічнага развіцця краіны ад пашыранага выпуску ў ёй даведачнай літаратуры і выкарыстання электронных пошукавых сістэм добра вывучана, а самую наўнасць такой залежнасці можна лічыць даказаным фактам. Свой важкі ўнёсак у сучасны трансфер ведаў робяць і іншыя напрамкі навуковых даследаванняў, што аб'яднаны ў межах агульнага тэрміназнаўства.

У сваю чаргу, сацыяльная семіётыка сёння ахоплівае такія напрамкі сацыяльных даследаванняў, як візуальная сацыялогія, герменеўтычная сацыялогія, інтэрпрэтатыўная сацыялогія, кагнітыўная сацыялогія, крытычны дыскурс-аналіз, меметыка, сацыялагічная канцэпталогія, сацыялогія ідэалогіі і інш. (Щербин 2019, 42-45). Пры гэтым, па сведчанню расійскага тэрмінолага М.В. Гаўрылавай,

"эпістэمالогія сацыяльнай семіётыкі заснавана на тэорыі дынамічных адкрытых сістэм, што карэнным чынам змяніла тэорыю і практыку прыродазнаўчых дысцыплін. Апрача таго, новая даследчыцкая практыка шчыльна звязана з сацыяльным канструктывізмам, які аказаў уплыў на развіццё гуманітарных і сацыяльных навук. У сувязі з гэтым сацыяльная семіётыка мае ўсе шансы адыграць ключавую ролю ў новым дыялогу, што фарміруецца паміж гуманітарнымі і сацыяльнымі, а таксама прыродазнаўчымі дысцыплінамі" (Гаврилова 2018, 404).

Больш таго, у выкананні сваёй ролі ў новым міждысцыплінарным дыялогу паміж прыродазнаўчымі, дакладнымі і сацыягуманітарнымі дысцыплінамі сацыяльная семіётыка абапіраецца на набыткі агульнай семіётыкі, якая, на думку расійскага філосафа Г.Л. Тульчынскага,

"валодае каласальным патэнцыялам інтэграцыі мультыдысцыплінарнага аналізу. Перш за ўсё, гутарка ідзе аб працэсах сэнсаўтварэння і асэнсавання, уліку як іх сацыяльна-культурных кантэкстаў, так і ролі асобы як крыніцы, сродка і выніка дынамікі сэнсавых структур і культурнага вопыту. (...) Такія магчымасці закладзены як у традыцыйных канцэпцыях семіятычнага "мейнстрыму", так і ў канцэпцыях, што выводзяць семіётыку у больш шырокі і глыбокі кантэкст. Экстракцыя зместу абазначанага кола ідэй дазваляе сістэматычна прадставіць структуру сэнсавага зместу сацыяльнага вопыту, які ўключае ў сябе матэрыяльную форму знака, прадметнае і функцыянальнае сацыяльнае значэнне, а таксама асобны сэнс (эмацыянальна-ацэначныя адносіны і перажыванне). Гутарка ідзе не проста аб кампанентах сэнсавага зместу сацыяльнага вопыту, але аб сістэме іх узаемасувязі і ўзаемаабумоўленасці. Пераход ад матэрыяльнай формы знака да прадметнага і функцыянальнага сацыяльнага значэння і далей да асобнага сэнсу, да самога перажывання,

дэманструе працэс засваення сацыяльнага вопыту, яго суб'ектывацыю, распрадмечванне, разуменне" (Тульчинский 2019, 115).

Нарэшце, аўтары чацвёртага выдання *The Penguin Dictionary of Sociology* (2004) бачаць метадалагічную перавагу семіётыкі над іншымі навуковымі дысцыплінамі ў наступным:

"Семіётыка каштоўная тым, што ідэнтыфікуе праблему, гэта значыць яна пранікае за межы сферы непасрэднага дзеяння знака і задаецца пытаннямі аб больш шырокіх значэннях і сацыяльных функцыях знакавых сістэм" (Аберкромбі, Хилл & Тернер 2004, 418).

У нашым міждысцыплінарным даследаванні, звязаным з вывучэннем складанага сэнсавага феномену, які абазначаецца тэрмінам *ланцужок*, сацыяльныя функцыі агульнага тэрміназнаўства і сацыяльнай семіётыкі супадаюць: абедззве гэтыя навуковыя дысцыпліны закліканы забяспечваць неабходны лінгвістычны, інфармацыйны і метадалагічны базіс для шырокага трансферу ведаў паміж рознымі галінамі навукова-адукацыйнай, прафесійнай і сацыяльнай дзейнасці. Кожная з гэтых дысцыплін выконвае ўказаныя функцыі па-свойму, з выкарыстаннем сваіх спецыфічных метадаў і інструментальных магчымасцей. Калі, скажам, агульнае тэрміназнаўства вывучае толькі вербальную выяву (у выглядзе тэрміна) агульнанавуковага паняцця "ланцужок" і яго значэнні, зафіксаваныя ў тлумачальных і тэрміналагічных слоўніках, то сацыяльная семіётыка імкнецца выявіць сімвалічную аснову гэтага паняцця ў выглядзе канцэпта і ўсе знакавыя формы (вэрбальныя і невербальныя) выражэння гэтага канцэпта на матэрыяле энцыклапедычных і кагнітыўных даведнікаў, слоўнікаў па гісторыі ідэй, паказальнікаў знакаў і сімвалаў.

Пра тое, што такі комплексны (тэрміназнаўча-семіятычны) падыход да вывучэння фармальных і зместавых характарыстык складаных сэнсавых феноменаў цалкам апраўданы, сведчаць наступныя разважанні ўкраінскага філосафа Ю.А. Ішчанкі над кнігай Валерыя і Ўладзіміра Лукавых *Тезаурусы. Суб'ектная організація гуманітарного знання*" (2008):

"Паняцце тэзаўруса, падкрэсліваюць у сваёй манаграфіі Валерый і Ўладзімір Лукавы, стала выкарыстоўвацца ў сацыялогіі, культуралогіі, філалогіі, антрапалогіі зусім нядаўна, прычым у значэнні, якое не супадае са значэннем, што замацавалася ў лінгвістыцы і інфарматыцы. У лінгвістыцы тэзаўрус тлумачыцца як пэўны слоўнік, у якім максімальна прадстаўлены ўсе словы мовы з

вычарпальным пералікам прыкладаў іх ужывання ў тэкстах, або ж як ідэаграфічны слоўнік, у якім паказаны семантычныя адносіны (родавыя, сінанімічныя і інш.) паміж лексічнымі адзінкамі. (...) Далейшае шырокае ўключэнне паняцця "тэзаўрус" у розныя навуковыя кантэксты і ў розныя даследчыцкія парадыгмы надала яму новыя сэнсавыя адценні. Аднак такая сітуацыя толькі абвастрыла даследчыцкую цікавасць аўтараў, і яны, як уяўляецца, у поўнай меры выкарысталі яе. Натуральная мяжа сэнсаў тэзаўруса, што вызначаецца адрозненнем навуковых кантэкстаў выкарыстання, становіцца для іх не перашкодай, а, наадварот, творчым стымулам яго канструявання, з аднаго боку, як агульнанавуковага паняцця, з другога – як канцэпта, што мае складаную семантычную структуру, здольную да параджэння новых сэнсаў. Зыходзячы з гэтых пазіцый, яны і імкнуцца абгрунтаваць тэзаўрусную канцэпцыю арганізацыі гуманітарных ведаў" (Ищенко 2009, 263-264).

Варта дадаць, што грунтоўны агляд комплексных падыходаў да вывучэння складаных сэнсавых феноменаў, пад час выкарыстання якіх сумяшчаюцца канцэпты, прыёмы і працэдуры з розных навуковых дысцыплін (кагнітывістыкі, лінгвістыкі, логікі, псіхалогіі, семіётыкі, тапалогіі, тэрміназнаўства і інш.), прадстаўлены ў манаграфіі В.Л. Івашчанкі *Концэптуальна рэпрэзентацыя фрагментаў ведаў у навукова-мистецькій картині свету (на матэрыялі украінскай мистецтвознаўчай тэрміналогіі)* (Івашченко 2006, 142-148). Больш таго, у апошні час практыка выкарыстання такіх комплексных падыходаў да вывучэння складаных сэнсавых феноменаў узбагачаецца намаганнямі сумесных калектываў, што складаюцца з прадстаўнікоў дакладных і сацыяльных навук. Па выніках даследавання аднаго з такіх сумесных калектываў даследчыкаў робіцца нават прапанова па стварэнню "зоны агульнай мовы":

"(...) у міжпрафесійнай камунікацыі важна сфарміраваць паняццёвыя сістэмы агульнага карыстання не "увогуле", для ўсіх магчымых выпадкаў, а прымяняльна да рашаемай сумеснымі намаганнямі праблемы. Для такіх паняццёвых сістэм мы выкарыстоўваем абазначэнне «зона агульнай мовы», у адпаведнасці з ідэямі спецыялістаў у галіне эпистэمالогіі (І.Т. Касавін). Элементамі гэтых паняццёвых сістэм з'яўляюцца мабілізаваныя для сумеснай працы парадыгмы, канцэпты, інструменты і працэдуры" (Климов, Климова, Михеенкова 2019, 117).

Завяршаючы аналіз практыкі выкарыстання тэрміна *ланцужок* (на матэрыяле навуковых і даведачных выданняў розных тыпаў), можна зрабіць наступныя высновы:

1) шырокае ўжыванне тэрміна *ланцужок* у розных навуковых дысцыплінах і галінах спецыяльных ведаў з'яўляецца сведчаннем таго, што гэты тэрмін выступае вербальнай выявай агульнанавуковага паняцця "ланцужок" і яго аднайменнага сацыяльнага канцэпта;

2) ключавым адрозненнем паміж агульнавуковым паняццем "ланцужок" і яго аднайменным сацыяльным канцэптам выступае тое, што а) сацыяльны канцэпт мае не толькі вербальную, але і невербальную, малюнкавую выяву; б) сацыяльны канцэпт "ланцужок" мае больш агульны сімвалічны змест, паколькі гэты змест ахоплівае не толькі сферу навукі, але і сферу агульначалавечай, сацыяльнай дзейнасці;

3) тое, што тэрмін *ланцужок* з'яўляецца аб'ектам даследавання як агульнага тэрміназнаўства, так і сацыяльнай семіётыкі, дае магчымасці ўказаным навуковым дысцыплінам забяспечваць неабходны лінгвістычны, інфармацыйны і метадалагічны базіс для шырокага трансферу ведаў паміж рознымі галінамі навукова-адукацыйнай, прафесійнай і сацыяльнай дзейнасці.

Аберкромби, Н., Хилл, С. & Тернер Б.С. (2004), Социологический словарь, 2-е изд., перевод с англ. 4-го издания "The Penguin Dictionary of Sociology", "Экономика", Москва.

Верещагин, Е.М. & Костомаров, В.Г. (1980), Лингвострановедческая теория слова, Русский язык, Москва.

Винник, В. & Седегов, Р. (1998), "Протекционизм вчера, сегодня, завтра", Беларуская думка, 1, 75-79.

Гаврилова, М.В. (2018), "Социальная семиотика: опыт систематизации терминологической системы", Ильин М.В. (сост.), Метод: Московский ежегодник трудов из обществоведческих дисциплин, 8, ИНИОН РАН, Москва, 404-417.

Гидденс, Э. (2003), "Социология", Волков, Ю.Г. & Мостовая, И.В. (сост.), Социология: Хрестоматия, Гардарики, Москва, 13-27.

Глазьев, С.Ю. (2015), "Последняя геополитическая партия: США начинают и проигрывают", Международная жизнь, 8, 2-24.

Дайсаку, И. & Садовничий, В.А. (2007), "Рубежи веков: диалоги об образовании и воспитании", Шульц, В.Л. (ред.), Парадигмы социологии знания: хрестоматия, Наука, Москва, 9-69.

Дмитриев, Д.В. (ред.) (2003), Толковый словарь русского языка: Около 7000 словарных статей: Свыше 35000 значений: Более 70000 иллюстративных примеров, ООО "Изд-во Астрель", ООО "Изд-во АСТ", Москва.

"Жыццё патрабуе" (1979), Беларуская лінгвістыка, 15, Навука і тэхніка, Мінск, 3-7.

Ицков, Д.И. (2014), "Общественное движение «Россия 2045» и глобальное будущее", Дубровский, Д.И. & Климова, С.М. (ред.), Глобальное будущее 2045:

Антропологический кризис. Конвергентные технологии. Трансгуманистические проекты, Материалы Первой Всероссийской конференции (Белгород, 11-12 апреля 2013 г.), "Канон+" РООИ "Реабилитация", Москва, 8-14.

Ищенко, Ю.А. (2009), "Размышления над книгой", Знание. Понимание. Умение, 3, 262-268.

Ивашенко, В.Л. (2006), Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології), Видавничий Дім Дмитра Бураго, Київ.

Касавин, И.Т. (1998), Миграция. Креативность. Текст. Проблемы неклассической теории познания, РХГИ, Санкт-Петербург.

Кассирер, Э. (1996), "Философия символических форм", Мамонтов, С.П. & Мамонтов А.С. (сост.), Антология культурологической мысли, Изд-во РОУ, Москва, 203-204.

Климов, И.А., Климова, С.Г. & Михеенкова М.А. (2019), "Формирование зоны общего языка в междисциплинарном взаимодействии: рефлексии по поводу опыта сотрудничества представителей точных и социальных наук, 1990-2010-е гг.", Социологический журнал, 25(3), 117-132.

Колесов, В.В., Колесова, Д.В. & Харитонов, Д.В. (2014), Словарь русской ментальности, 2: П-Я, Златоуст, Санкт-Петербург.

Крейдлин, Г. (ред.) & Соломоник, А. (2004), Позитивная семиотика (о знаках, знаковых системах и семиотической деятельности), МЕТ, Минск.

Лавджой, А.О. (2001), Великая цепь бытия: история идеи, Дом интеллектуальной книги, Москва.

Лейчик, В. (2007), "Три возраста термина", Terminologija, 14, 10-19.

Марчук, Ю.Н. (1992), Основы терминографии: методическое пособие, ЦИИ МГУ, Москва.

Морен, Э. (2019), О сложности, Институт общегуманитарных исследований, Москва.

Никитина, С.Е. (1978), Тезаурус по теоретической и прикладной лингвистике (автоматическая обработка текста), Наука, Москва.

Новодранова, В.Ф. (2009), "Роль обыденного знания в формировании научной картины мира", Терминология и знание, Материалы I Международного симпозиума (Москва, 23-24 мая 2008 г.), ИРЯ РАН, Москва, 89-93.

Нонака, И. & Такеучи, Х. (2011), Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах, Олимп-Бизнес, Москва.

О'Коннел, М. & Эйри, Р. (2007), Знаки и символы: Иллюстрированная энциклопедия, Эксмо, Москва.

Ракитов, А.И. (1982), Историческое познание. Системно-гносеологический подход, Политиздат, Москва.

Рихтаржик, К. (1981), Социология на путях познания, Прогресс, Москва.

Роджерс, Э.М. (2009), Дифузія інновацій, "Видавничий дім Києво-Могилянська академія", Київ.

Розеншток-Хюсси, О. (1994), Речь и действительность, Лабиринт, Москва.

Рыбакова, В.В. (2014), "Современная американская социология науки", Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2, 103-108.

Сазерленд, Дж. & Кэнуэлл, Д. (2005), Стратегический менеджмент. Ключевые понятия, Баланс-Клуб, Днепропетровск.

Сейгер, Н. (1971), "Синтаксический анализ естественного языка", Автоматический перевод. Сборник статей, Прогресс, Москва, 182-213.

Солодовников, С.Ю. (ред.) (2002), Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия, МФЦП, Минск.

Столяров, А.М. (2008), Освобожденный Эдем, АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, Москва; Terra Fantastica, Санкт-Петербург.

Суименко, Е.И. (2014), "Интерес как социальное явление и его новейшие модификации", Социологический альманах, Беларуская навука, Минск, 5, 377-383.

Татаринов, В.А. (2006), Общее терминоведение: Энциклопедический словарь, Московский Лицей, Москва.

Тульчинский, Г.Л. (2019), "Расширение возможностей семиотического анализа: источники и содержание концепции «глубокой семиотики»", Вопросы философии, 11, 115-125.

Харари, Ю.Н. (2019), Homo Deus. Краткая история будущего, Синдбад, Москва.

Цукиер, К. (2013), "Паутина знаний", Мир в 2050 году, Манн, Иванов и Фарбер; Эксмо, Москва.

Чаадаев, П.Я. (2008), "Апология сумасшедшего", Соловьев А.И. (ред.), Российская политическая наука, РОССПЭН, Москва, 1, 786-796.

Шчэрбін, В.К. (2018), "Складанне спецыяльных аднаканцэптных слоўнікаў як спосаб класіфікацыі шматлікіх значэнняў базавых, пакетных паняццяў", Вісник Термінологічної комісії при МКС, II, 74-90.

Щербин, В.К. (2019), "Меметика как новая междисциплинарная наука и направление социальной семиотики", Журнал Белорусского государственного университета. Социология, 4, 40-47.

Щербин, В.К. (2020), "Общий социальный анализ знаниевых и стоимостных цепочек", Журнал Белорусского государственного университета. Социология, 3, 20-41.

Dictionary of the History of Ideas. Studies of Selected Pivotal Ideas (1973), Second Edition, 1 (A-D), Charles Scribner's Sons, New York.

The New York Public Library Desk Reference (1998), Third edition, The New York Public Library and The Stonesong Press, Inc., New York.